

З ІСТОРІЇ РАДІОЛОГІЇ

У рентгенології він був першим *

He was the first in Radiology

Яків Мойсейович Розенблат
(1872–1928)

У когорті славних імен знаменитих одеситів, згадка про яких звучить як символ міста, по праву має значитися і це — Якова Мойсейовича Розенблата, основоположника практичної вітчизняної рентгенології, який багато зробив для того, щоб рентгенівський промінь міг діагностувати й лікувати людські недуги. Мені шкода, що про видатного вченого, добре відомого у вузькому колі фахівців, мало що знають багато моїх земляків і співвітчизників. Між тим, своїм лікарським і людським подвигом він заслужив право завжди залишатися в пам'яті нащадків. Спробую хоч би якоюсь мірою надолужити прикру прогалину краєзнавства і розповісти читачам про цю дивну людину.

Пам'ятаю, це було наприкінці 60-х років, зустрів одного разу на вулиці свого доброго друга, знаменитого лікаря Одеси, неформаль-

ного лідера рентгенологів міста Йосипа Яковича Балабана і його дружину Мірру Мойсеївну. Вони мене запросили до себе додому. Поки ми йшли Пушкінською до вулиці Лизогуба, де мешкало подружжя, Йосип Якович розповідав мені про свої відвідини Парижа у пору, коли був студентом фізико-математичного факультету університету в Тулузі. Їздив до Парижа, щоб розважитися й послухати лекції двічі лауреата Нобелівської премії, професора хімії й фізики Марії Кюрі-Склодовської, яка подарувала людству диво-елемент радій.

У домі мого колеги я опинився вперше. Пригадую, як був уражений кабінетом господаря, де все нагадувало про його причетність до рентгенології. Шафа і полиці з книгами з фаху... На просторому старовинному бюро — негатоскоп, лупа, стетоскоп, подарований, як я згодом дізнався, професором-терапевтом А.М. Сигалом. А на столі впадав у око фотознімок молодого, елегантного, з акуратно підстриженими вусами чоловіка. Йосип Якович з якимось трепетом у голосі пояснив: «Це мій вчитель, професор Яків Мойсейович Розенблат».

Про професора Розенблата я чув ще у студентські роки. Однак те, що розповіли мені Йосип Якович і Мірра Мойсеївна, як виявилося, племінниця і колишня співробітниця професора Розенблата, було вражаюче повним і містило зворушливі деталі. «Це був учений із світовим ім'ям, що віддав своє життя в ім'я науки, — зауважив Йосип Якович, і продовжив: — Саме таким, як він, присвячені слова, накреслені навколо свічки, що горить, на середньовічній емблемі медицини «*Aliis inserviendo ipse consumor*» («Світяти іншим, згораю сам»).

Через десяток років, збираючи експонати для музею Одеського наукового товариства рент-

* Друкується за газетою «Шомрей Шабос», 2005 р. № 27–28 (м. Одеса)

генологів і радіологів, я перш за все шукав матеріали, що відображують життя і творчість професора Розенблата.

Народився Я. Розенблат у Одесі 1872 р. у родині присяжного повіреного. Навчався у славнозвісній Рішельєвській гімназії, по закінченні якої вступив до медичного факультету Московського університету. В 1895 році, склавши докторантський іспит, протягом року стажувався в Берліні, вивчаючи медичну хімію в лабораторіях Блюментала, Розенгейма та Конгейма. Вивчав також бактеріологію у паризькому інституті Пастера. Під час навчання за кордоном дізнався про відкриття вюрцбурзьким професором фізики Рентгеном нових променів, здатних проникати всередину людського організму. Схоже, саме тоді, після відвідання берлінського інституту, де професор Грунмах досліджував хворих променями Рентгена, молодий лікар захопився рентгенологією.

Повернувшись до Одеси, доктор Розенблат на кошти батька створив приватний хіміко-бактеріологічний кабінет, що розташовувався в будинку № 11 по вулиці Рішельєвській. Завдяки своєму високому науково-медичному рівню, кабінет скоро став популярним не тільки в місті, а й за його межами. Та попри це постановка справи не зовсім задовольняла клінічного лаборанта й бактеріолога. В його свідомості жила і міцніла думка, що зародилася при відвідуванні інституту Грунмаха, — про можливе використання рентгенівського методу як інструмента розпізнавання хвороб. Дивлячись в окуляр мікроскопа, він бачив змінені недугою клітини крові, знаходив хвороботворні бактерії. І при цьому розумів, що використовуючи рентгенівські промені, зможе побачити лик самого захворювання.

Відомо, що в Одесі швидко знайшлися лікарі, які почали застосовувати рентгенівські промені в діагностичній роботі. Такими рентгенологами «за сумісництвом» були терапевти Л. Бухштаб, курортолог Є. Брусилівський, лікарі А. Гешелін, П. Каменецький, Е. Шапіро. Рішуче підтримували ідею впровадження рентгенівських досліджень у практику професори медичного факультету Новоросійського університету терапевти П. Вольтер, С. Ле-

вашов, хірург М. Сапезко, фізіолог Б. Веріго. Виявлені у променів властивості чинити лікувальний вплив при шкірних захворюваннях були високо оцінені відомим дерматовенерологом міста Є. Главче. Однак висловлювання цих прогресивних фахівців часто виявлялися лише деклараціями про наміри. Вирішальний крок у бік переведення ідеї у практичне русло судилося зробити її найбільш переконаному прихильнику — докторові Розенблату.

Новації в будь-якій галузі науки й практики досить часто сприймають із недовірою. Прикладом скептичного ставлення до можливого використання нових променів у клінічній медицині може служити висловлювання хірурга Шернборна після представлення Рентгеном 23 січня 1896 свого відкриття на засіданні Вюрцбурзького фізико-технічного товариства. Тоді опонент категорично заявив, що для діагностики захворювань внутрішніх органів зроблене відкриття має мало шансів на майбутнє. Скептично ставилися до ідеї використання рентгенівських променів у медицині й багато вітчизняних лікарів. Російські медики кінця дев'ятого — початку двадцятого сторіччя, як правило, покладалися виключно на клінічний досвід та інтуїцію. В той час вони вважали, що новий метод придатний тільки для виявлення металевих чужорідних тіл у м'яких тканинах і переломів кісток. Зараз, коли спливла сотня років, виразно бачиш, з якими труднощами довелось зіткнутися Якову Мойсейовичу, щоб, створюючи основи клінічної рентгенології, подолати консерватизм та інертність колег.

Піонер у цій галузі розумів, що в приватних лікарських кабінетах рентгенівський метод залишиться лише допоміжним інструментом. А утвердитися в своїх широких можливостях він зможе тільки у великій багатопрофільній клініці внутрішніх хвороб. В Одесі того часу такою лікувальною установою була Єврейська міська лікарня з терапевтичним, хірургічним, гінекологічним і дитячим відділеннями (на стику двох століть у ній налічувалося 240 ліжок).

Важко повністю відтворити події столітньої давнини, і все ж відомо багато. Проект органі-

зації рентгенівського кабінету в Єврейській лікарні був затверджений її радою (сама лікарня перебувала у віданні міської управи). Деякий час вирішувалося питання про фінансування зарубіжного відрядження доктора Розенבלата для того, щоб він освоїв там методи рентгенівського дослідження та придбав відповідну апаратуру. Необхідні кошти погодилася виділити відома в місті підприємниця Л.Г. Ашкеназі, яка раніше вже пожертвувала капітал на будівництво у лікарні дитячого відділення. Історична справедливість вимагає згадати тут ім'я старшого лікаря Єврейської лікарні Костянтина Миколайовича Пуриця, який повністю схвалив ідею рентгенівського кабінету і створив для її реалізації всі необхідні умови.

За кордон Я.М. Розенблат виїхав улітку 1902 року. До того, що я розповідав вище про його зарубіжне стажування, можу додати, що знання й навички він почерпав у провідних рентгенологів Європи: Леві-Дорна, Конмаєра, Лассара (Берлін), Беклера (Париж), Гольцкнехта, Гаудека (Відень), Рідера (Мюнхен). І в подальшому, формуючи в Одесі свою рентгенологічну школу, Яків Мойсейович не переривав творчих зв'язків зі своїми вчителями, щороку приїжджав до їх клінік, постійно отримував інформацію про нововведення в європейській рентгенології. Особливо плідними були наукові контакти з віденським професором Гольцкнехтом, з яким його пов'язували не тільки професійні інтереси, але й велика дружба.

Повернувшись до Одеси, доктор Розенблат створює рентгенівський кабінет при Єврейській лікарні та відкриває приватний рентгенкабінет у тому ж одинадцятomu будинку на Рішельєвській — в одному приміщенні із згаданим вище хіміко-бактеріологічним кабінетом. І перший, і другий згодом були перетворені на хіміко-бактеріологічний і рентгенівський інститут, що розміщувався в будинку Р. Бродської на Гаванній, 6. Документи й матеріали, які я маю, дозволяють зробити схвальний для моїх земляків висновок: рентгенівський кабінет при Єврейській лікарні був першим у Російській імперії рентгенкабінетом, що обслуговував багатoproфільну лікувальну ус-

танову. А Якова Мойсейовича Розенבלата можна вважати першим вітчизняним клінічним рентгенологом.

Творчий злет доктора Розенבלата був вражаючим. Він послідовно формував основоположні принципи клінічної рентгенології. Великого значення при цьому надавав виданню профільного наукового журналу, яке підготував разом з професором-терапевтом П. Вальтером. Презентація журналу «Рентгеновский вестник» відбулася 27 липня 1907 року. Він став першим вітчизняним журналом з проблем рентгенології. За участю нашого подвижника рентгенологія почала приміряти на себе вбрання самостійної клінічної дисципліни.

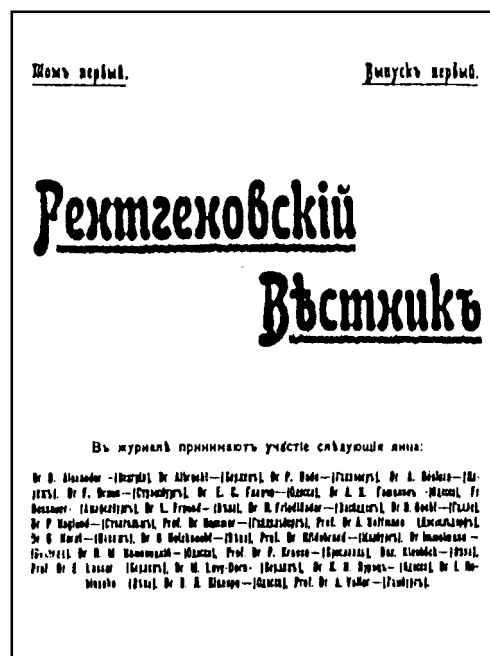

Рис. 1. Обкладинка першого вітчизняного журналу з проблем рентгенології

Отже, всього п'ять років інтенсивної практичної, наукової та організаційної діяльності — і Я. Розенблат посідає лідерські позиції в Росії, входить до числа провідних рентгенологів Європи. Він виступає з науковими повідомленнями на конгресах Німецького рентгенологічного товариства, обирається до президії цього форуму. В 1911 р. Яков Мойсейович виступає з доповідями на з'їздах хірургів і терапевтів у Росії, говорить про рентгенодіагностику захворювань опорно-рухового апарату й стравоходу. Через п'ять років доповідає вже Першому Всеросійському з'їзду рентгенологів про застосування променів Рентгена в діаг-

ностиці захворювань шлунково-кишкового тракту. До початку Першої світової війни в Одесі вже сформувалася рентгенологічна школа Я.М. Розенבלата. Його першими учнями і послідовниками стали Ф. Гринфельд, О. Кальфа, І. Каліхман, В. Лев, П. Люлькемахер, С. Полякова, Г. Ландесман, С. Шехтер, С. Шульгін та інші.

Особливо плідною була діяльність Я. Розенבלата у двадцять роки. В 1921 році він створює першу кафедру рентгенології: вона перебувала у структурі Одеського клінічного інституту, який працював на базі Єврейської лікарні (тоді — 3-ї Радянської народної), і був затверджений на посаді її завідувача та в званні професора. Трохи пізніше йому вдається здійснити свій давній задум — організувати як потужну базу кафедри клінічний рентгенівський інститут з діагностичним і терапевтичним відділеннями, а також радіобіологічною лабораторією. Водночас він бере активну участь у будівництві державної рентгенологічної служби і деякий час обіймає посаду завідувача рентгенівської секції губздороввідділу. В 1924 році доктор Розенблат керує курсами рентгенотерапевтів, які фінансувала американська благодійна організація «Джойнт». Підготовлені на курсах лікарі відразу включалися в боротьбу з епідеміями шкірних захворювань і згодом стали рентгенологами широкого профілю.

Яків Мойсейович запалював у душах своїх учнів негасиму любов до професії, самовіддану вірність їй. До другого покоління учнів професора Я. Розенבלата належать Й. Балабан, С. Батієвська, В. Білоцерківський, І. Вінаров, Я. Камінський, Є. Кондратьєва та інші відомі рентгенодіагности й рентгенотерапевти. Мабуть, найбільш гідним продовжувачем традицій цієї школи став учень зі світовим ім'ям, заслужений діяч науки й техніки України, професор Юхим Давидович Дубовий, творець нового напрямку в медицині — радіоізотопної діагностики й терапії.

У 1924 році в Одеському медичному інституті почала працювати кафедра рентгенології під керівництвом професора Я. Розенבלата, одна з перших у Радянському Союзі. Борючись за її створення, вчений у гострій полеміці до-

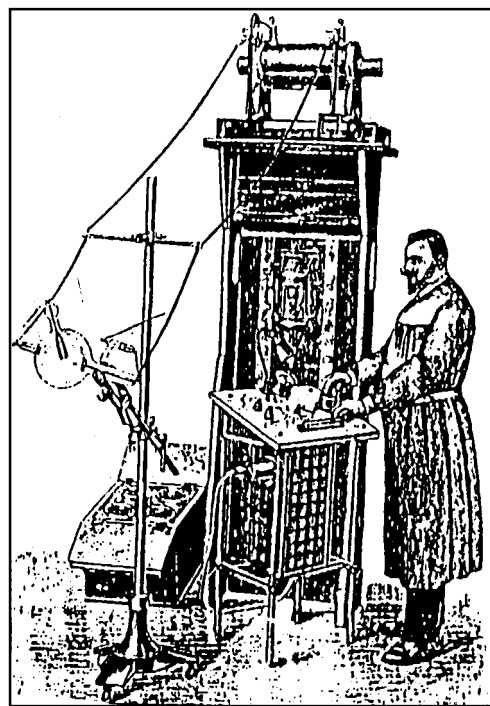

Рис. 2. Один з перших рентгенологів з відкритою променевою трубкою — без захисту від випромінювання

водив право на існування рентгенології як самостійної наукової дисципліни. Виступаючи того ж року на Всесоюзному з'їзді рентгенологів у Москві, він обстоював утворення подібних кафедр в усіх медичних вузах країни. Можна сказати, що відкриття кафедри рентгенології в Одеському медичному інституті стало вінцем діяльності Я.М. Розенבלата. До його драматичної кончини залишалося чотири роки...

Учні Якова Мойсейовича доцент Й. Балабан, професор Ю. Дубовий і доцент Я. Камінський характеризували свого вчителя як всебічно ерудовану й високоінтелігентну людину. Вдома в нього була велика бібліотека, на стінах висіли картини відомих російських і зарубіжних художників. У його квартирі щонеділі зустрічалися друзі — лікарі, музиканти, артисти, поети, живописці. Загострена емоційність господаря гармонійно поєднувалася з могутнім інтелектом. Він був людиною незламної волі, мужності, яка особливо проявилася під час його тяжкої хвороби і передсмертних страждань. В одному зі старих медичних журналів я знайшов нотатки лікаря Г. Попова, що лікував його, з описом історії хвороби: «Професор рентгенології Р. почав працювати з х-променями в 1902 році. Приблизно через п'ять років роз-

винувся хронічний дерматит. У 1915 році з'явилися кровоточиві виразки, що загоювалися під впливом лікування вугільною кислотою, але потім знову відкривалися...»

Перерву опис доктора Попова. Я.М. Розенблат знав, які наслідки може спричинити виразковий дерматит рентгенологів. В одній зі своїх статей він писав, що рентгенівські промені «дозволили заглянути всередину людини... але поряд з цим виявляється й зворотний бік медалі. Адже променям притаманні й отруйні властивості. Першими випробували на собі згубну дію променів лікарі». Я часто запитував найближчих учнів і друзів Якова Мойсейовича: «Чому він, знаючи про ушкоджувальну дію променів і потерпавши від них, все-таки продовжував роботу у цій галузі? Чому його не зупинили ні кровоточиві виразки на руках, ні виразковий променевий дерматит, що то згасав, то знову виникав? Чому не покинув свій пост у 1923 році, коли виразка на середньому пальці лівої руки не піддавалася ніякій терапії і його довелося ампутувати?»

Доцент Я. Камінський згадував, що шеф застерігав студентів від близького наближення до діючої відкритої променевої трубки. Не раз професор розповідав, як після відкриття Рентгена американський фізик Едісон сконструював демонстраційний апарат, за допомогою якого відвідувачі організованої ним виставки могли розглядати власну руку на рентгенівському екрані, що світився. Однак такий «атракціон» невдовзі довелося припинити, бо помічник Едісона... помер від тяжких опіків, отриманих у ході постійних демонстраційних сеансів. Так, Яков Мойсейович усе добре знав, але захоплений справою життя, не міг припинити улюблену роботу. У рентгенологічній діяльності, у здійсненні непростих творчих задумів він знаходив справжнє людське щастя. І збачити з обраного шляху не схотів.

У 1926 році в Парижі й Ленінграді онкологічно-консультанти виявили в нього метастази шкірного рентгенівського раку в лівій пахвинній ділянці. Складну операцію, що призвела до каліцтва, ампутацію лівої руки разом із лопаткою — виконав у Франкфурті-на-Майні відомий хірург Шміден. За його порадою Яків Мойсейович поїхав відпочивати

до Італії, на острів Капрі. Там він отримав листа з Відня від свого друга й колеги професора Гольцкнехта, який писав про те, що добре б зустрітися. Невдовзі Якова Розенבלата, що повертався до Одеси, зустрічали на віденському вокзалі австрійський друг і його учні. Коли настав час прощання, Розенблат і Гольцкнехт, у якого було ампутовано кисть і з'явився нестерпний метастаз рентгенівського раку в хребті, кинулися один одному в обійми. Обидва знали, що приречені.

Приїхавши до Одеси, Яків Мойсейович ніби нічого й не сталося, знову занурився у звичну щоденну практику, наукову та педагогічну роботу. А на початку 1928 року в нього з'явилися метастази в лівій легені й поперекових хребцях. Та попри все, до останніх днів він цікавився професійними справами, будував плани на майбутнє, разом із своїм учнем Й. Балабаном працював над статтею про резецовані (видалені) шлунки. Фатальний кінець настав 27 вересня 1928 року...

У наші дні живуть і творять представники третього і четвертого поколінь учнів і послідовників професора Розенבלата. Пам'ять про його подвижницьке життя і славетні звершення, як і раніше, хвилює їхні серця, допомагає у справах. Мої колеги пишаються тим, що вітчизняна рентгенологія починалася в Одесі, у стінах Єврейської лікарні. Вже давно її колишній головний лікар, відомий рентгенолог Всеволод Михайлович Левандовський виступає за те, щоб на території лікарні встановити пам'ятник Якову Мойсейовичу. Справді ж, буде історично справедливо, щоб цей благородний задум нарешті реалізувався. Це тільки зміцнить славу Одеси як міста, що дало світові стільки знаменитостей і першовідкривачів.

Євген Поклітар
Почесний член Асоціації радіологів України